

Elementi vampirske pripovijesti u književnosti Borisa Perića

Kučljak, Mateja

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:211827>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-27**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Engleskog jezika i
književnosti

Mateja Kucljak

Elementi vampirske pripovijesti u književnosti Borisa Perića

Završni rad

Mentorica: Izv. prof. dr. sc. Kristina Peternai Andrić

Osijek, 2019.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Katedra za teoriju književnosti i svjetsku književnost
Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Engleskog jezika i
književnosti

Mateja Kucljak

Elementi vampirske pripovijesti u književnosti Borisa Perića

Završni rad

Znanstveno područje humanističke znanosti, znanstveno polje filologija,
znanstvena grana teorija i povijest književnosti

Mentor: izv.prof.dr.sc. Kristina Peternai Andrić

Osijek, 2019.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnog odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum

Mateja Kuchjak

0122223188

ime i prezime studenta, JMBAG

17 -09- 2019

SADRŽAJ

Sažetak.....	5
1. Uvod	6
2. Mit o vampirima	7
2.1. Definicija vampira	8
2.2. Porijeklo mita	9
2.3. Simbolika krvi	12
2.4. Krajolik.....	13
2.5. Vampiriska predaja u Hrvatskoj – Istra i Kvarner	16
2.5.1. Jure Grando	17
3. Vampiri u književnosti	18
4. Pripovijest – terminologija i određenje	20
5. Elementi vampirske pripovijesti u <i>Vampiru</i> Borisa Perića.....	22
6. Zaključak	26
7. Popis literature.....	27

Sažetak

Tema je rada prikaz elemenata vampirske pripovijesti u romanu Borisa Perića, *Vampir*. Prvi dio rada odnosi se na vampirski mit te njegov razvitak kroz teme kao što su porijeklo mita, definicija pojma vampir, simbolika krvi u pričama o vampirima, uloga krajolika i ostalo. Slijedi dio o vampirskoj predaji u Hrvatskoj i najpoznatijem hrvatskom vampiru – Juri Grandu. Drugi dio rada opisuje vampirsku književnost od samog početka pa sve do suvremene književnosti.. Iako su vampiri u središtu zanimanja ljudskog roda još iz antičkog doba, interes za njih se ne gasi. Očuvanju vampirskih legendi svakako je pridonijela književnost, koja čuva vampirsku tradiciju i generacijama prenosi srž vampirskog postojanja. Ono što potiče toliko zanimanje za vampire je strah od nepoznatog i očaranost neobjašnjivim pojavama. Karakteristike vampira, kao i nazivlje, različiti su u raznim kulturama, no neki osnovni motivi većinom se ponavljaju. To su: povezanost s krvlju, stanje neumrlosti, to jest povratak iz smrti, uznemiravanje živih, postanak vampira zbog zemaljskih grijeha, pojavljivanje na zastrašujućim mjestima i ostalo. Ulogu u širenju vampirskog mita imala je usmena predaja, zbog koje su krajem 17.stoljeća širile zaraze neumrlih, takozvane vampirske epidemije koje su smatrane masovnom psihozom. Nakon dijela o vampirskom mitu u književnosti, definira se pripovijest o vampirima. Glavni dio rada odnosi se na motive vampirske pripovijesti u romanu *Vampir*, autora Borisa Perića, koji se smatra prvim ozbiljnijim djelom vampirske tematike u suvremenoj hrvatskoj književnosti.

Ključne riječi: vampir, vampirski mit, vampirska pripovijest, Jure Grandu, predaja

1. Uvod

Nepoznato i neprirodno oduvijek je bilo nešto što jednostavno privlači zanimanje ljudskog roda. Upravo tim dvjema riječima mogu se opisati i vampiri, neumrle duše koje lutaju između svjetova, onog materijalnog i onog duševnog, stvarnog i svijeta mašte. Otkad je pisane riječi vampiri nisu prestali biti „aktualni“. Još od iz drevnih vremena, pa sve do antike i gotike, vampirski mitovi su dio skoro svih svjetskih kultura. Riječ *vampir*, međutim, popularizirao je Voltaire kada ju je upotrijebio za opis onih koji su živjeli na račun naroda. Osim njega, Karl Marx je upotrijebio taj pojam kako bi opisao kapitaliste. Stoljećima se mislilo kako se vampirima postaje nakon grešnog zemaljskog života ili zbog neizvršavanja obreda nakon smrti. To bi uzrokovalo „zarobljenost duše“ od koje su ljudi strahovali. Upravo taj strah održao je vampirski mit sve do danas te je dio kulturnog nasljeđa. Književnost je otišla korak dalje i iskoristila vampire u raznim alegorijskim pričama u kojima su vampiri zapravo predstavljali kakvu suvremenu pošast i nemoral.

Ovaj rad sastoji se od šest poglavlja. Nakon uvoda slijedi poglavlje koje prati vampirski mit od svog postanka pa sve do suvremenosti. Prvo se definira sam pojam vampira, zatim se opisuje porijeklo mita, simbolika krvi u legendama o vampiru i uloga koju u mitovima ima krajolik. Slijedi dio o vampirskim predajama u Hrvatskoj i najpoznatijem vampiru Juri Grandu. U trećem poglavlju govori se o razvoju vampirskog lika u književnosti. Četvrto poglavlje sadrži definiciju pripovijesti o vampirima. Peto poglavlje je ujedno i glavni dio i tema rada. U njemu se navode elementi vampirske pripovijesti u romanu *Vampir* Borisa Perića. Cilj ovog rada je povezati roman *Vampir* s vampirskom pripovijesti. Zadnje poglavlje donosi zaključak rada.

2. Mit o vampirima

Vampiri su oduvijek bili predmet zanimanja ljudskog roda. Neumrli stvorovi koji piju krv i noću teroriziraju žive dio su mitova i legendi otkad je pisane riječi. Spominjani još u drevnom Egiptu, antici te naravno gotici, zbog široke rasprostranjenosti vampirskih priča, danas su vampiri dio popularne kulture. Gotovo da nema dijela svijeta za koji se ne veže neka priča o vampiru ili barem nepoznatom biću sličnih karakteristika. Iako je danas jasno da je vampir kao pojava samo plod ljudske mašte, nekada je bio smatran stvarnim bićem. Za vrijeme epidemije vampira u 18.stoljeću, zahvaljujući Voltaireu, riječ *vampir* bila je alegorija za *tiranina koji crpi život svojih podanika*. Tako je Voltaire redovnike koji su živjeli na račun kralja i naroda oslovljavao vampirima, dok je Karl Marx kapitaliste vidio kao krvopije. (Lecouteux 2013:9)

Sandra Barešin pak u studiji o vampirima u popularnoj kulturi polazi od životinjskog vampirizma vezanog uz komarce, pijavice i šišmiše. Za riječ *vampir* tvrdi da potječe iz slavenskih jezika, iz prvobitnog oblika *upir* koji se navodno širio s Istoka prema Zapadu te je s vremenom *prilagođen različitim jezicima*, a označavao je *mješinu punu krvi, bez kosti*. (Barešin 2015:6) Također navodi kako *u ruskom jeziku opyr znači obamrlost, a u poljskom krilata sablast*, no Claude Lecouteux u svom djelu *Povijest vampira: Autopsija mita* uz tu riječ prilaže detaljniju analizu:

Opyr, čiju smo inačicu upyre sreli u knjizi Sheridana Le Fanua, nema poznatu etimologiju; uspoređivao se sa srpskom riječi piriti, „napuhati se“, i grčkom apyros, „vatrostalan“, kao i turskim pir (per), „letjeti“, što se također može naći u sjevernoj Turskoj u obliku uber, „vampir“. U prilog toj istočnjačkoj pretpostavci jezikoslovci navode poljsku riječ upierzyc, „operatiti“, i upior, „krilata sablast“, što podsjeća na strige i ostale empuze klasične antike. (2013:85)

Lecouteux nadalje navodi kako je opseg značenja riječi *vampir* usredotočen na predodžbe koje se najčešće pojavljuju u izvješćima: *trodimenzionalna mrtva osoba, mrtvac koji nije „otišao“, vještac, čovjek koji se može pretvoriti u vuka*. *Vampir* je prvi put spomenut u Porajnju 1732. godine i pisac u čijem se djelu spominje poznat je samo po inicijalima. (Lecouteux 2013:85)

Barešin također navodi kako se moderna vampirska književnost pojavila tek sa Georgeom Gordonom Byronom koji je u svoje pjesme uklopio dosta vampirskih motiva. Osim Byrona, vampirske motive pronalazimo i kod Baudelairea, Kiplinga, Heinea te kod nas kod Ujevića, Kamova ili Šimića. (Barešin 2015:6-7)

Wayne Bartlett i Flavia Idriceanu zanimanje za vampire vežu uz strah od tih *živih mrtvaca* koji *spajaju mit, legendu, povijest i književnost*. Kako se legenda o vampirima širila kroz vrijeme i prostor tako je pisac i svećenik Montague Summers zapisao da *u golemom i sjenovitom svijetu sablasti i demona ne postoji lik koji je toliko užasan, koji izaziva toliku stravu i gnušanje, ali je i prožet tako strašnim čarima, kao vampir. Sam po sebi vampir nije niti sablast niti demon, no dijeli njihovu mračnu prirodu i posjeduje njihova tajanstvena i strašna svojstva, čime je zasigurno izrazio mišljenje mnogih.* (Bartlett i Idriceanu 2006:10)

Bartlett i Idriceanu povezuju popularnost vampira u suvremenom svijetu s mehanizmima straha koji su *nadjačali tehnološki napredak, a načela dobra i zla još djeluju na našu maštu*. To objašnjava popularnost vampirskih priča i filmova današnjice. Ljudski um još uvijek je u isto vrijeme *prestravljen i očaran nepoznatim i natprirodnim*. To je glavni razlog *neuništivosti mita o vampirima*: granica između svakodnevnice i natprirodnog tanja je nego što mislimo. (Bartlett i Idriceanu 2006:10)

Nadalje, Bartlett i Idriceanu glasinama pridaju veliku važnost u razvoju slike vampira. Širenjem glasina *povijesna činjenica vrlo lako može izgubiti svoj prvobitni oblik* jer se s vremenom *iskrivi sve dok ne postane nejasan odraz stvarnosti*. Navode i kako je vampirizam *mješavina mnoštva različitih motiva i simbola*, od kojih su glavne značajke *veza s krvlju i stanje neumrlosti*. Osim tog, ostale osobine pridodaju toj pojavi *moć nad maštom*. Zajedničke elemente vampirizma je lako prepoznati jer se *mного slika ponavlja*. (Bartlett i Idriceanu 2006:12)

2.1. Definicija vampira

Bartlett i Idriceanu navode kako nije moguće navesti univerzalnu definiciju vampira, s obzirom na to da je vampir dio mnogo različitih kultura pa je tako u svakoj kulturi viđen drukčije. No, preuzeli su definiciju iz Penguin English rječnika koja navodi da je vampir *mrtva osoba za koju se vjeruje da noću izlazi iz groba i pije krv živih ljudi*, te donijeli zaključak kako su u toj definiciji sadržana dva klasična elementa: *mrtvačka vanjšina sa sposobnošću povratka u neku vrstu života, te glad za krvlju*. (Bartlett i Idriceanu 2006:15)

Marijeta Rajković Iveta i Vladimir Iveta navode neke definicije vampira dane od strane raznih istraživača. Tako je Peter Mario Kreuter napisao: *Vampir je mrtvac koji se vratio i koji napušta grob da bi živima pio krv, uništavao stoku ili radio drugu štetu. On pri tome nije demonsko biće, duh, ali niti čovjek već lutajući leš*. Također navode i da *Claude Lecouteux smatra da je lik vampira oblikovan od raznih vrsta „povratnika“, koje dijeli u više vrsta i smatra ih prethodnicima vampira*. Zatim pišu kako Jan Louis Perkowski *slavenskog folklornog vampira*

vidi kao *oživjelo tijelo koje se vraća noću i lovi žive*, te zatim navodi kako je folklorni vampir *predodžba o natprirodnom biću koje funkcionira unutar strukture vjerovanja određenog naroda*. (Rajković Iveta i Iveta 2017:10) Za kraj, Rajković Iveta i Iveta vampira opisuju ovako:

Vampir je oživjeli mrtvac kojemu je očuvano tijelo, koji ustaje iz groba (ili drugog skrovitog mjesta u kojem boravi tijekom dana) i vraća se u njega, na različite načine škodi i uznemirava ljude i životinje, vjeruje se da pije krv, a njegove žrtve također mogu postati vampiri. Za razliku od zombija, koji su također oživjeli mrtvaci, vampiri nemaju smrtnog gospodara, vraćaju se u grob, imaju svijest i sjećanja i socijalno su interaktivni. (2017:11)

Dakle, ne postoji definicija vampira primjenjiva u svakoj kulturi, ali vampire se može opisati na temelju zajedničkih elemenata na temelju viđenja te, uzimajući u obzir i njihove različitosti, običaje i vjerovanja.

2.2. Porijeklo mita

Teško je precizno odrediti porijeklo mita od vampira, s obzirom na to da zapisi o vampirima postoje otkako je pisane povijesti. Kako navode Bartlett i Idriceanu, vampir je u prošlosti smatran stvarnim bićem, a i svuda prisutan. O tome govori i *činjenica da se ovaj mit razvio u različitim dijelovima svijeta, u mnogim međusobno nepovezanim kulturama*. (Bartlett i Idriceanu 2006:16)

Postoji mnogo priča iz cijelog svijeta o nastanku vampira. Najviše priča dolazi upravo iz Europe. Zasigurno najpoznatije vampirsko mjesto je upravo Transilvanija, proslavljena ponajviše zahvaljujući Bramu Stokeru i njegovom Drakuli. Bartlett i Idriceanu kažu i kako je Stoker mogao odabrati *neko od brojnih slikovitih mjesta mnogo bližih njegovoj domovini Irskoj*. Tako postoji irska priča o *klanskom vođi po imenu Abhartach* iz mjesta imena Slaughtaverty, koji je bio poznat po okrutnosti. Nakon smrti *pokopan je uspravno, no to nije bilo dovoljno da ga zadrži u grobu i pojavio se dan nakon pokopa, tražeći svježu krv da se nahrani*. U drugoj se priči radi o fatalnoj ženi koja *postaje vampirica i iz tog se poluživota može izbaviti jedino ako je zamijeni druga žena*. Bartlett i Idriceanu primjećuju kako navedene priče dijele nekoliko elemenata uobičajenih za vampire: *povratak nekoga ko se činio mrtav, ovisnost o krvi, zavođenje neopreznih i potragu za lijekom protiv povratnika*. (Bartlett i Idriceanu 2006:17)

Vampirom se postaje preobrazbom, obično *nevini postaju pokvareni*. Razlozi pretvaranja razlikuju se ovisno o kulturi. Bartlett i Idriceanu navode neka od njih, uključujući i vjerovanja s našeg područja: *u Hrvatskoj, uzrok je bio rodoskvrnuće, a tako je bilo i Srbiji*. Osim povrede

pagrebnih odreda, *to je čudovište moglo nastati i okultnim djelovanjem: u Portugalu je uzrok bilo vještice čaranje, dok je Rusija imala svoja objašnjenja*. Razlikuju se i običaji uništavanja vampira, najpoznatije je probadanje kolcem te odrubljivanje glave (nakon kojeg slijedi neka druga procedura uništavanja tijela). Razlike u običajima pokazuju da ima raznih inačica vampirizma u Europi, no *unutar pojedinih područja ima dovoljno sličnosti* da se može pretpostaviti zajedničko porijeklo mita, pogotovo na području Istočne Europe. (Bartlett i Idriceanu 2006:19)

Osim Europe, puno zapisa o vampirima pronalazimo u Africi i Aziji. Na primjer, na Filipinima je aktualno biće *aswang koji živi od krvi, po mogućnosti dječje*. U većini legendi naglasak je na hranjenju misterioznih bića krvlju, neovisno o tome iz kojeg dijela svijeta dolazi legenda i kako se biće zove. Pa tako vampire pronalazimo i u Novom svijetu. Iz Brazila dolazi *Lobishomen, on ne ubija žrtve, nego povremeno uzima manje količine krvi*. Ako je žrtva žena, *pojača joj se seksualni nagon*. (Bartlett i Idriceanu 2006:20)

Povijesne zapise o vampirima pronalazimo još iz doba asirske i babilonske civilizacije, u trećem tisućljeću pr. Kr.. Spominje se *ekimmu*, stvorenje koje je zapravo *duša preminula čovjeka koji nije mogao pronaći mir*. *Ekimmuom* se postajalo na tri načina: *neuzvrćena ljubav, nasilna ili preuranjena smrt i neispravno sprovedeni pogrebni obredi*. U prvom tisućljeću prije Krista vampiri se spominju i u grčkim i rimskim legendama. Grci su ih nazivali *lamiae*, a kod Rimljana to su bili *lamiae, striges ili mormos*, a svako od tih bića karakterizira to što su se hranili krvlju i bili proganjani. (Bartlett i Idriceanu 2006: 20-21)

Kršćanstvo također nije uspjelo iskorijeniti strah od vampirskih predaja, već ih je *pojačala važnost koju kršćanska teologija pridaje krvi*. Vampirске priče nastavile su se širiti u srednjem vijeku. S vremenom su se legende proširile po cijeloj Europi, a svoj su vrhunac popularnosti dosegle u 17. i 18. stoljeću kada je izbio niz epidemija koje su razbuktale maštu Europljana. (Bartlett i Idriceanu 2006:24)

Kraj 17. stoljeća obilježila je *zaraza neumrlih*, vampirska epidemija koja je sijala strah po cijeloj Europi, a najviše je uzela maha na Istoku. Tada se povećao broj novina i mediji su imali važnu ulogu u informiranju građana, stoga su priče o vampirima putovale dalje nego što bi putovale da je sve ostalo samo na usmenoj predaji. Djelovanje mita o vampirima ovisilo je o dva čimbenika: *otkriću već poznatih, no dotad nepristupačnih i tajanstvenih zemalja, te razvitku metoda za širi pristup zainteresiranoj javnosti, putem novinskih izdanja i knjiga*. Masovna psihoza obuzela je građane koji su, potaknuti strahom, sve više doživljavali misteriozne pojave. Izvješća o epidemijama su bila brojna, a poneke države su čak osnivale državne odbore koji bi se bavili slučajevima vampira. Mnogi slučajevi pokazuju *da je jedan od temeljnih razloga zbog*

kojih ljudi vjeruju u vampire pojavljivanje neprirodnih fenomena. Bili su fascinirani živim truplima su pobijedila smrt. Za mnoge pojave iz tog vremena danas imamo objašnjenje, a racionalisti su čak sastavili *popis s mogućim uzrocima vampirizma.* Najčešće objašnjenje je bolest, točnije kuga. Dana su i psihološka objašnjenja. Racionalisti su smatrali *kako je praznovjerje u zajednici izazvalo masovnu histeriju, a time plodno tlo za takve epidemije.* Važnu ulogu je imala i teologija. Crkva stavlja naglasak na posmrtno obrede i očuvanje mira pokojnika, što znači da bi svaka manja nepravilnost u izvršavanju obreda poremetila tijekom odlaska duše na onaj svijet. To je samo razbuktavalo praznovjerje koje je pospješivalo vjerovanje u vampire. S vremenom su epidemije utihnule i zanimanje za vampire je splasnulo. (Bartlett i Idriceanu 2006:29-53)

Marijeta Rajković Iveta i Vladimir Iveta naveli su neke postavke o razvoju vampirskog mita i njegovih obilježja. Zaključili su kako se većina teorija o pretvorbi u vampira temelji na dva osnovna vjerovanja o vampirima te da se radi o *demonu ili vragu koji je ušao u mrtvo tijelo ili duši koja se ne može odvojiti od mrtvog tijela.* Temelj obje teorije je *dvojnost,* to jest radi se o *materijalnom mrtvom tijelu koje se nije raspalo i nematerijalnom entitetu.* Iz nekog razloga *u mrtvo tijelo je ušao demon, odnosno duša nakon smrti nije izašla iz tijela.* To je uzrokovano nekim od razloga nastalim *za života budućeg vampira, neposredno pred smrt ili nakon smrti.* (Rajković Iveta i Iveta, 2017:99)

Autori navode da je srpski etnolog Dušan Bandić dao najrazrađeniju postavku vampirske predaje sažetu u raspravi *Vampir u religijskim shvatanjima jugoslovenskih naroda.* On navodi da vampir ima dva oblika: *u grobu, u mirovanju, on je mrtvac koji zadržava tjelesni oblik ne raspadajući se, no dok je vampir izvan groba i prijetnja je za ljude, on nije tako materijalan.* Dakle, Bandić stanja vampira dijeli na aktivno i pasivno i pritom im pridodaje i dvije strane vampirske prirode: materijalnu i nematerijalnu. Na temelju toga može se zaključiti da je obilježje vampira mijenjanje oblika, a *rašireno je i vjerovanje da ga se ne može vidjeti.* Pitajući se zašto se neki *pokojnici povampire,* Bandić zaključuje kako se radi o osobama koje su se za života isticale ili odvajale, najčešće kršenjem nekih prihvaćenih društvenih normi ili čak fizičkim izgledom. Postavlja se pitanje i zašto je vampir prikazan kao materijalno biće, na što Bandić daje zapravo logičan odgovor – *da bi ga ugrožena zajednica mogla uništiti.* Samo ako je vampir u fizičkom obliku *može ga se uništiti na način koji bi se mogao označiti kao ubijanje.* (Rajković Iveta i Iveta, 2017:100-101)

Dijana Vučković i Ljiljana Pajović-Dujović u svom članku *Vampirski ples sa smrću i njegove metamorfoze u literaturi* navode etape razvoja vampira: *mitski period, srednjovjekovlje, prve literarne uloge (Dracula) i izmjene koda u drugoj polovici XX. stoljeća.* Mitski period

obuhvaća razdoblje kada je čovjek pokušao sam doći do zaključka o tome što je uzrokovalo neke od fenomena koji su bivali dijelom njegovog života, dakle prije nego što se razvio znanstveni pogled na svijet. Umjesto objašnjavanja na racionalan način, nepoznate pojave objašnjavale su se izmišljenim božanskim stvorenjima. Ta božanstva bila su *besmrtna i vječno ista, zauvijek mlada, a pritom nemilosrdna*. Zahtjevala su ljudske žrtve *iz redova najčistijih i najnevinijih – djece i djevice*. Upravljala su kako lošim životnim okolnostima tako i dobrim. Tadašnji čovjek nije bio u mogućnosti razumjeti svijet u kojem se nalazio pa ga je najlakše objasnio mitskom logikom. Životom mu je upravljao *strah od više sile*. S tim strahom susreće se i suvremeni čovjek jer sve do danas nitko se nije uspio oduprijeti smrti. (Vučković i Pajović-Dujović 2016:4)

Autorice navode kako se o vampiru govori *govorimo kao o kulturološkom konstruktu koji u ljudskom biću želi vidjeti sposobnost da nadživi vlastitu smrt*. Društvo tu ideju pojedinca smatra neprihvatljivom jer bi njezino ostvarenje izmijenilo poredak kakav je danas pa se ta anksioznost rješava tako da se pojedinac označava kao *aberantan*. Kako je besmrtnost jedna od svevremenskih fascinacija ljudskog roda, ne čudi toliko zanimanje za bića kao što su vampiri. Mit o vampirima temelji se na ideji da *smrću čovjek prelazi granice dostupne osjetilima i dobiva nove dimenzije*, a krv predstavlja eliksir života. Posebno je zanimljivo to što vampir ima *moć kretanja između života i smrti, i to u oba smjera*, stoga se čovjek potajno divi vampiru, dok ga u isto vrijeme nastoji uništiti. Autorice zaključuju da taj *dualni odnos invokacije naspram uništenja glogovim kolcem* pridonosi shvaćanju vampira kao metafore za *sukob između društva i pojedinca*. Dakle, *aberantni pojedinac* predstavlja prijetnju za društveni poredak koji je već dugo vremena ustaljen te iz tog razloga *mora biti uništen*. Osim toga, povampirenje se i događa kod takvih pojedinaca, ljudi koji na neki način *odstupaju od normiranog društvenog koda*. (Vučković i Pajović-Dujović 2016:4-5)

2.3. Simbolika krvi

Bartlett i Idriceanu navode kako je krv *jedna od središnjih tema ljudskog promišljanja, a povezana je sa životom i smrću, obrednim žrtvovanjem i nasiljem*. Ključan je dio vampirskog mita jer *simbolizira snagu i mladost*. Svima poznatu izjavu *krv je život* pronalazimo i u Stokerovom *Drakuli* gdje ju izgovara *poremećeni Renfield* kada objašnjava svoju *naopaku filozofiju*. Ta izjava dobiva na težini kada joj se pridruži biblijsko porijeklo, pogotovo ako se protumači tako da mit o vampirima predstavlja *mračnu interpretaciju temeljnih slika kršćanske misli*, pogotovo ako se uzme u obzir da dolazi iz usta poremećene osobe. Također govore i kako

se krv *pojavljuje kao izraz žrtve* i sadrži životnu snagu bića čijim žilama teče. (Bartlett i Idriceanu 2006:83-84)

Autori naglašavaju i kako se krv povezuje s *iscjeliteljskim moćima*, ali i ubojstvom, gdje krv predstavlja *oruđe smrti*, što je poveznica s vampirskim mitovima. U prošlosti se u nekim kulturama vjerovalo u čarobne moći krvi, pa su se tako na primjer faraoni kupali u krvi *kako bi se zaštitili od gube*. Dosta zapisa govore o tome, pa tako autori zaključuju *vezu s nevinošću: krv čistih obnovit će duhovno i tjelesno zdravlje grešnika (povezanost vampira koji vreba i čistoće njegove žrtve vrlo je snažna i u legendi i u književnosti)*. Na bolest se gledalo kao na Božju kaznu, a čista krv je trebala biti lijek. (Bartlett i Idriceanu 2006:85-95)

Krv predstavlja i *obiteljske veze i značajke koje se prenose s jedne generacije na drugu*. Tako postoji i vjerovanje da se grijeh nasljeđuje sve do sedmog koljena, što znači da djeca *plaćaju za grijehove svojih roditelja*. To je znak *nepromjenjive i neraskidive veze koju krv stvara među ljudima*. Dakle, potomci nasljeđuju prokletstvo svojih predaka, a to se najčešće očituje vampirizmom. U vampirskim pričama naglasak je na kontroli koju vampir uspostavi nad žrtvom, a to je moguće zbog krvne povezanosti koja je neraskidiva. Vampirске legende pune su priča o tome kako se vampiri vraćaju *kako bi proganjali prvenstveno svoju rodbinu*. (Bartlett i Idriceanu 2006:103-104)

Krvnom vezom u prošlosti su se pečatila i bratstva. *Bio je to simbol hrabrosti i vjere*, no u narodnim pričama spominje se kako je ta veza bila nešto sveto što je *nadilazilo prostor i vrijeme*. Brojni savezi sklopljeni su krvlju, pa je tako u središtu vampirskih legendi *drevni mit o Savezu*. Krv je bila simbol koji je povezivao ljudsko i ono natprirodno. Prema tome, Bartlett i Idriceanu navode jednu zanimljivost iz vampirskih priča – iako se vampiri hrane krvlju i žive od nje, *oni i njihove žrtve su blijedi, kao da u žilama nemaju krvi koja bi im obojila kožu*. No, iako se vampirske priče razvijaju oko *simboličke veze krvi i života*, ta povezanost suprotna je besmrtnosti duše *koja se postiže Svetom Potvrdom*. Krv u vampirskim legendama predstavlja *otrov koji donosi propast*, a ne sredstvo za postizanje besmrtnosti. Povezana je s nasiljem i seksualnošću koji predstavljaju suprotnost životu i ljubavi. Prema autorima, u srcu vampirizma nalazi se krv, koja je *klasičan motiv iskorišten u vampirskoj predaji i književnosti, ali nipošto nije jedini*. (Bartlett i Idriceanu 2006:106-108)

2.4. Krajolik

Postoje područja, pišu Bartlett i Idriceanu, koja kao da odišu prijetnjom i sablasnošću. Navode *tajanstvene močvare, maglovite guste šume, nekada i visoke planine* koje kroje sablastan

ugodaj. Transilvanija je zasigurno jedno od najpoznatijih takvih mjesta, tako da nije čudno što ju je Stoker izabrao kao mjesto radnje za *Drakulu*. Uloga takvih krajolika u pričama je stvaranje ugodaja i priprema za strašne događaje koji će uslijediti. Opisi moraju biti opširni i slikoviti kako bi se čitatelj na temelju njih mogao udubiti u radnju. Zastrašujući krajolici predstavljaju putovanje, *čije je konačno odredište strava*. (Bartlett i Idriceanu 2006:109)

Kada se radi o narodnim predajama o vampirima, zasigurno je glavno mjesto radnje bilo *seosko groblje, gdje su neumrli snivali nemirnim snom* i gdje su im trebali živi kako bi se njima hranili. Iz toga vidimo *usku povezanost sa zajednicom kojoj prijete*, što čini vampirske mitove toliko snažnima. Usporedno s mitom o vampirima, proširio se i popis mjesta na kojima obitavaju vampiri. Tako vampiri nisu više obitavali samo na grobljima, već su se proširili i na *planine, šume i vrištine*. Autorima taj odabir nije jasan te si postavljaju pitanje *zašto je Drakulin dvorac izdvojen u planinama i zašto su ruševine Carmillina zamka usred guste, neprohodne šume?* Odgovor na to pitanje je jednostavan – čovjek je oduvijek bio očaran nepoznatim, pa tako i skrovitom i nepokorenom prirodom. Uz tu tajnovitost divljine veže se opasnost iz mraka, zvijeri i čudovišta koja skriva. Bartlett i Idriceanu pišu kako je priroda oduvijek imala *dvojake moći: s jedne strane je prijeteća i opasna, a s druge, čovjeku koji stoljećima živi u skladu s njom, zvijerima i duhovima pruža sklonište*. Kako je civilizacija otuđila čovjeka od prirode, ona postaje njegovim neprijateljem. No svejedno, čovjeka priroda privlači *poput davno izgubljena doma*. (Bartlett i Idriceanu 2006:109-110)

Planine su imale bitnu ulogu u svim religijama, Bartlett i Idriceanu pišu kako su one *axis mundi*, odnosno *veza između zemlje i neba, između čovjeka i božanstva*. Zapisi vezani uz različite vjere svijeta planinama *pridaju snažno simboličko značenje* i predstavljaju mjesto gdje se *sveto otkriva ljudima*. Na primjer, iz grčke mitologije nam je poznata planina Olimp, *mjesto gdje se spajaju nebo i zemlja*, te obitavaju bogovi. Osim toga, iz kršćanstva znamo priču o brdu Sinaj gdje je Mojsije dobio Deset zapovijedi. I Sotona je *Isusa iskušavao na planini*. Upravo zbog svoje nepristupačnosti, planine su idealna skloništa *natprirodnim bićima pred ljudskom radoznalošću*. Osim toga, često sadrže i izvore bogatstva u vidu srebra, zlata i ostalih vrijednih metala. (Bartlett i Idriceanu 2006:110-111)

Osim planina, i šume su, kako pišu Bartlett i Idriceanu, oduvijek smatrane začaranim mjestima gdje žive natprirodna bića koja su zbog svoje izoliranosti sačuvala magiju. Čista su suprotnost kultiviranim zemljištima, ne mogu se ucrtati u kartu pa tako *ostaju mjestima koja smrtni ljudi ne posjeduju*. Šume se često smatraju *granicom svijeta smrtnika i prostora natprirodnog*. Ulaz u šumu siguran je samo za one koji znaju što ona skriva i koji su *ovladali tajnama prirode*. Motiv šume u kojoj *život i smrt ne poštuju pravila ljudi* preuzeli su i vampirski

mitovi. Nekada su šume bile guste i pune zvijeri, što stvarnih, što izmišljenih. Kultivacijom šuma, one na neki način gube svoj simbolizam i tajnovitost. Šume su predstavljale prirodni labirint, mjesto koje je živo i mijenja se pa je nemoguće pronaći izlaz. Taj strah od *vječne zarobljenosti* čini vampirske priče. S obzirom na to da su žrtve vampira uglavnom gradski, civilizirani ljudi koji ne znaju koje opasnosti sadrži, šuma je često dom vampirima. (Bartlett i Idriceanu 2006:113-115)

Nadalje, Bartlett i Idriceanu navode još neka mjesta koja su česta u vampirskim mitovima. Jedno od njih je močvara, divlje i nesputano mjesto koje *skriva blato bez dna, koje će neoprezne odvući u propast*. Ona privlači polupitomom divljinom, ali i straši svojim skrivenim opasnostima, što je *dobra geografska analogija i za vampirsku književnost i predaju*. Močvara je teško dostupno i neprohodno područje, stoga kao i druga napuštena mjesta nadahnjuje strašne priče. Autori pišu kako su *simbolička i fizička pustoš, vlast zlih duhova i atmosfera propadanja, zabačenosti i smrti* metafore za vampirizam. Raskrižje je također jedan od važnih motiva u vampirskim mitovima jer predstavlja razilaženje puteva. Često ih se smatra simboličkim mjestom *gdje se susreću putevi živih i mrtvih*. (Bartlett i Idriceanu 2006:120-125)

Osim prirodnih tvorevina, kao mjesto radnje mogu poslužiti i građevine stvorene ljudskom rukom. Bartlett i Idriceanu navode *ruševan, napušten dvorac* kao jedan arhetip, poseban zato što vampiru pruža *romantičnu i plemenitašku pozadinu*, dok je njegova ruševnost *simbolička veza s neumrlim stanjem vampira*. (Bartlett i Idriceanu 2006:126-127) Autori pišu o simboličkim dvorcima u vampirskim pričama:

Stari dvorac, usamljen i zabačen, odvojen od svega uobičajenog i poznatog, u sjećanju na davne tradicije čuva tajne mnogih generacija. Kada izumre čitav ljudski rod, preživjet će samo mrtvi i njihovo, u ruševnim zidinama i trošnom pokućstvu, zabilježeno postojanje. Zabačenost dvorca onemogućava žrtvama neumrlih da potraže pomoć, što je snažno psihološko oruđe vampirskih priča. Pokazalo se vrlo učinkovitim i ponovljeno je u suvremenim verzijama vampirskog mita. (2006:129)

Drugi takav arhetip još je važniji stimulans straha, pišu Bartlett i Idriceanu. Radi se o ruševnoj, napuštenoj crkvi. Motiv crkve čest je u vampirskim pričama, a njegova uloga ovisi o kakvoj se crkvi radi. Ako je to crkva *mjesto aktivnog bogoslužja*, tada je ona *moćna zaštita od neumrlih*. Ako je crkva razrušena i pusta, smatra se da ju je *sam Bog napustio* i da su zle sile tamo nadmoćne. Slika napuštenog Božjeg mjesta posebno će utjecati na kršćane, koji neće vidjeti samo napuštenu građevinu, već i to da na tom mjestu nema Božjeg utjecaja, što će pojačati strah. A vampir se hrani upravo *krvlju našeg straha i frustracija*, pojavljuje se u svakoj

prilici, posebno na mjestima na koje se ljudi i metaforički i fizički boje kročiti. (Bartlett i Idriceanu 2006:129-132)

2.5. Vampiriska predaja u Hrvatskoj – Istra i Kvarner

Marijeta Rajković Iveta i Vladimir Iveta pišu kako *na etničkom i povijesnom prostoru današnje Hrvatske od kraja srednjeg vijeka pa do suvremenosti* možemo pronaći priče o mrtvima koji noću ustaju iz grobova. (2017:22) Nazivi za tu pojavu su razni, ovisno o području. Edmund Schneeweis u svojoj knjizi *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata* piše sljedeće:

Pod vampirom, lampirom, vukodlakom, kudlakom, ten(j)cem narod podrazumijeva mrtvacu u kojega četrdeset dana nakon smrti ulazi zao duh, tako da on noću napušta grob, guši ljude i siše im krv. (...) Dobri ljudi postaju vampirima samo ako životinja (pas, mačka, miš, kokoš i dr.) preskoči odnosno preleti preko njihova trupla (životinjska duša, takoreći, prelazi u mrtvacu) ili ako grob noću stoji otvoren (Varaždin). Obično vampirima postaju zločinci, ljudi umrli bez svijeće u rukama, svećenici koji su opterećeni smrtnim grijehom služili svetu misu (otok Hvar), kršćani preobraćeni na islam (Leskovac), vještice i ljudi što su za života imali natprirodne moći: (v)jedogonja, zduhač, koji na svijet dolazi s amnionskom ovojnicom, košuljicom, i čiji duh napušta usnulo tijelo te može činiti djela za koja je potrebna nadljudska snaga, kao što je čupanje drveća i dr. Naziv vukodlak (vuk, dlaka) izvorno pripada živom čovjeku koji se katkad može preobražavati u vuka. Iz vjerovanja da takav čovjek nakon smrti postaje vampirom, proizlazi izjednačavanje vukodlak = vampir. (2005:39)

Perić i Pletenac navode Istru i Kvarner kao mjesto *specifično za domovinu fantastičnih bića.* (2008:13) Boris Perić čak u svom romanu *Vampir* tvrdi kako je *Istra naša Transilvanija.* (2006:88) U tom dijelu Hrvatske narodna predaja o vampirima i bićima nalik na vampire veoma je sačuvana. Zbog geografskih obilježja postoje vjerovanja kako na tom prostoru još uvijek žive čudesna bića. U zapisima iz predaje navode se bića zvana *štrige, odnosno štriguni te krsnici.* Prema vjerovanjima, štrigune se može prepoznati već od rođenja, po tome što im je *posteljica crne boje ili imaju rep.* To su *živi ljudi koji najčešće djeluju noću i na razne načine štete drugim ljudima.* Nakon smrti postaju *vukodlaci, koji noću izlaze iz grobova i piju krv.* Prema predaji, vukodlaci imaju sposobnost preobrazbe u životinje, *osobito u svinju, vola ili konja.* Krsnici su protivnici vampira i zaštitnici ljudi. (Rajković Iveta i Iveta 2017:25)

2.5.1. Jure Grando

Najpoznatiji hrvatski vampir zasigurno je Jure Grando, koji se najčešće navodi kao *prvi slučaj vampirima u Hrvatskoj koji je zapisao stranac*. Događaje iz 1672. godine u istarskom selu Kringi zapisao je Janez Vajkard Valvazor 1689. godine u djelu *Slava vojvodine Kranjske*. (Rajković Iveta i Iveta 2017:24) Legenda je zapisana i u *Rajnskom antiquariuss* Christiana von Stramberga te je uvrštena u zbirku *Priče o vješticama i sablastima iz Rajnskog antiquariusa*, Hermanna Hessea (Rajković Iveta i Iveta 2017:24):

Godine 1672. u Krinku, grofovija mitterburška (Pazin), umire Giure Grando, te ga sahranjuju prema kršćanskim običajima, nakon pogreba, međutim, viđen je kako noću šeće trgovištem Krink. (...) Od tada pokojnik se u kasan sat ukazivao mnogima, hodajući ulicama amo-tamo, zakucavši čas ovdje, čas ondje na nečija vrata. Mnogi ljudi potom su umrli, a bijahu mahom iz kuća na čija je vrata mrtvac zakucao. (...) Zatekao se on i kod svoje udovice, no ta je – jer ga se užasavala, na poslijetku pohitala županu Mihi Radetichu i ostala kod njega, zamolivši ga za pomoć. Mnoge odvažne ljude pozove župan na to k sebi, dade im pića i zamoli ih da budu uz njega kada se bude hvatao u koštac sa zlom, jer da je Giure Grando već proždri mnoge susjede, a k tome i udovicu svake noći savlada. Na to se svi složiše da napadnu nemirna noćnika, ne bi li mu prisjela njegova noćna lutanja. Njih devetorica, oboružana dvjema bakljama i raspelom, otvorila su grob i zatekla u njemu pokojnikovo tijelo – rumeno i živo, kako im se smiješi i otvara usta. Prestrašeni prizorom, ljudi istjerivači duhova razbješaše se svak na svoju stranu. To silno rastuži župana, jer ih se devetorica živih ne uzmogaše suprotstaviti jednome mrtvacu (...) Stoga ih dade bodriti da se s njime vrate do groba i pomognu da pokojnikov truh probode oštrim glogovim kolcem, no kolac bi se pri svakom pokušaju probadanja jednostavno odbio. Na to župan naloži jednome svećeniku da mrtvacu pred lice gurne raspelo i stane mu govoriti: „Vidi ovamo, štrigone! (Tim imenom nazivahu nemirne mrtvace.) Ovdje je Isus Krist koji nas je izbavio od pakla i umro za nas! A ti, štrigone, ne nalaziš mira.“ I dok je tako govorio, egzorcist ili mrtvozbornik dade se na posao, a sablasti na oči navriješe suze. Ali kako kolac i opet nije htio prodrijeti u tijelo, uze Micolo Nyena, nastanjen u Mehrenfelsu (Lupoglav) sjekirom odsijecati glavu mrtvaca. No, kako se i sam dobro uplašio, te je u svojoj nakani previše oklijevao, u pomoć mu priskoči odvažni Stipan Milasich koji je utvari na poslijetku odrubio glavu. Mrtvac je na to počeo gromoglasno vikati, trzati se i presavijati kao da je živ. Čitav grob natopio je krvlju. Obavljena posla, časni egzekutori zatvoriše grob i razidoše se kućama. Udovicu i ostale stanovnike trgovišta mrtvac od tada nije uznemiravao. (Hesse 2007:39-40)

3. Vampiri u književnosti

Dijana Vučković i Ljiljana Pajović-Dujović pišu kako su vampiri preživjeli *od mita do gotičke književnosti* te su prepoznati kao *vid ljudskog iskustva*. Isprva se djelovanje vampirskog fenomena vezalo za razne smrtonosne bolesti, na primjer kugu, a kasnije i za *masovne spolno prenosive bolesti* kao što je sifilis. U književnosti je lik vampira imao ulogu *zrcala sociokulturnog koda ukupne civilizacije. Istočnoeuropske predaje o vampirima* kojima su često dana neka svojstva povijesnih osoba bile su najbitnije za razvoj vampirske teme u književnosti, iako je teško zaključiti jesu li književni vampirski likovi bili inspirirani stvarnim ili je proces povezivanja započeo čitatelj. (Vučković i Pajović-Dujović 2016:5-6)

Vampiri su se u književnosti prvi put pojavili u okviru gotičke književnosti za vrijeme viktorijske ere. Prema Vučković i Pajović-Dujović, neki od početnih tekstova s vampirima u važnoj ulozi su: *The Vampyre Johna Williama Polidorija, Carmilla Josepha Sheridana Le Fanu i Dracula Brama Stokera*. Stoker i Polidori vampire u svojim djelima prikazuju kao krvožedne članove plemstva, te njihovom sudbinom ukazuju na nezadovoljstvo naroda prema tom društvenom sloju. (Vučković i Pajović-Dujović 2016:6)

Drakula Brama Stokera najpoznatiji je roman vampirske tematike nastao u okviru gotičke književnosti, stoga ni ne čudi toliko zanimanje čitatelja za povijesnu pozadinu grofa Drakule. Autorice navode kako se *razumijevanjem mogućih analogija s povijesnim ličnostima* može djelomice *dešifrirati alegorijska priča vezana uz vampira u književnom tekstu*. To jest, inspiracija stvarnom osobom može pomoći u razumijevanju *literarnih konotacija lika vampira*. Nužno je uzeti u obzir i *širi društveni kontekst i mjesto koje pojedinac ima u njemu*. (Vučković i Pajović-Dujović 2016:6)

Turska okupacija pogodovala je širenju straha od vampira, pogotovo jer su Turci oduvijek bili vjerski suprotstavljeni Slavenima. Kako su Turci bili nemilosrdni u svojoj namjeri da pokore Europu, nasilnim ubijanjem svojih žrtava su nastojali pokazati svoju nadmoć. Nerijetko je to bilo *odsijecanjem glave* ili *nabijanjem na kolac*. To je činio i Vlad III. Tepeš, navodna Stokerova inspiracija za *prototip za lik grofa Drakule*. Iako se mnogi stručnjaci ne slažu s tom tvrdnjom, povezivanje Vlada III. s likom Drakule bilo je *veoma značajno za produženje*

Drakuline popularnosti u modernoj kulturi. Autorice kao još jednu ličnost koja je mogla inspirirati Stokera navode još jednu nemilosrdnu vladaricu, groficu Elisabeth Bathory od Transilvanije. Njoj je suđeno za smrt *više od 650 mladih žena.* Legenda kaže da je grofica *vjerovala da kupanje u mladoj krvi održava i njeno tijelo mladim.* Nije teško povjerovati u istinitost tih tvrdnji, ako se uzmu u obzir *brojni povijesni izvori koji govore i zvjerskim načinima vladavine u gotovo svim krajevima svijeta.* (Vučković i Pajović-Dujović 2016:6-7)

Perić i Pletenac navode kako je za prelazak vampira iz pučke predaje na *stranice lijepe književnosti* važna Byronova poema *Kaurin*, no rođenje književnog vampira *bajronovskog tipa* ipak vežu uz Polidorijev roman *Vampir* koji je nastao *iste noći i na istom mjestu te 1816.godine* kao i doktor Frankenstein autorice Mary Shelley. Autorstvo *Vampira* najprije je greškom pripisano Byronu, a mnogi vjeruju da je upravo zahvaljujući toj pogrešci popularnost romana i vampirske pripovijesti porasla. (Perić i Pletenac, 2015:84)

Suvremenim vampirom u književnosti bave se i Marko Lukić i Ljubica Matek. U svojoj studiji *Vampir u popularnoj kulturi: Od smrtonosnog negativca do junaka ljubavne priče* pišu kako *motivi i priče iz gotičke književnosti postaju sve značajnijim dijelom popularne kulture* te si postavljaju pitanje *zašto je to tako i što vampira čini tako zanimljivim i važnim unutar suvremenog društvenog imaginarija.* Navode kako se interes za vampire povećao u 21.stoljeću, kada je porastao broj knjiga, filmova i TV serija s tom tematikom. Vampiri su, iako su još uvijek konzervativne krvopije, *u kulturnom smislu postali veoma prilagodljivi.* Upravo iz tog razloga je autorima djela s vampirskom tematikom omogućeno *da progovore o različitim temama da bi na taj način zadovoljili interese publike.* Autori ističu kako je najvažnije kod današnjeg vampira da *potiče kupnju knjiga i gledanje filmova.* Prema tome, zaključuju da je *priča o vampirima postala sredstvo pomoću kojega se komercijaliziraju dominantne vrijednosti nauštrb kvalitete, a subverzivna priroda žanra zamijenjena je marketinškom.* (Lukić i Matek 2011:135-141)

4. Pripovijest – terminologija i određenje

Kada se govori o određenju pojma pripovijesti, važno je naglasiti da je kroz vrijeme dobivao razne definicije koje ni danas nisu usklađene. Pojam je ostao višeznačan, bez obzira na svoju dugu tradiciju u hrvatskoj književnosti. Kristina Peternai Andrić navodi kako se *kolebanje bilježi na razini opsega (što se sužuje ili proširuje), značenje pojma pripovijest je nestalno, neprestano izmiče i premješta se.* (Peternai Andrić 2019:80) Kristina Peternai Andrić bavila se tom temom i u svojoj studiji *Pojam pripovijesti u književnoj teoriji* te piše kako je *unatoč razvedenosti i pluralnosti, razgranatosti i šarolikosti upotrebi moguće uočiti dvije različite prakse upotrebe pojma pripovijesti.* (Peternai Andrić 2017:38)

Prvo, pojam pripovijest kao kratki pripovjedni oblik. Koristi se kada se misli na *kratki pripovjedni oblik, zajedno s pripovijetkom, pričom, kratkom pričom, crticom, novelom, a najčešće kao sinonim za novelu, podvrsta novele ili tekst srednje duljine između pripovijetke i romana.* Autorica navodi kako se njihovo razlikovanje i utvrđivanje vrši *s obzirom na opseg, jezik, stil, sadržaj, strukturu, građu itd.* Pojam novela ima najviši status, a ostali pojmovi navedeni ranije najčešće se određuju kao njene *podvrste.* Novelu određuje *sažeta radnja, linearan pripovjedački slijed, tematska otvorenost, reduciran broj likova te poenta na kraju.* Novela se naime često drži oblikom *kraćim od pripovijesti ili pripovijetke, pa zapravo nije tradicijski pojam za kratak pripovjedni oblik* u hrvatskoj književnosti. Autorica navodi kako Nemeć vidi *pripovijetku, povijest i pripovijest kao tradicionalni naziv hrvatske književnosti za kratku proznu vrstu.* Peternai Andrić piše kako *noviji književnoznanstveni pristupi pripovijest kao u suvremenosti relevantan pojam za kratki pripovjedni oblik ne izdvajaju, međutim pojam pripovijesti obilno je prisutan u suvremenom teorijskom diskursu, ali najčešće u drugom značenju.* (Peternai Andrić 2017:41-43)

Drugo, pripovijest kao sinonim za pripovjedni tekst ili priču. Dakle, pojam pripovijest koristi se kao *jezična struktura što prepričava događaje u povezanom slijedu, bez obzira na medij u kojem se pojavljuje, dakle pripovijest kao sinonim za pripovjedni tekst ili priču.* Peternai Andrić navodi kako takav pristup svoj *teorijski uzlet* dobiva u strukturalističkoj naratologiji, a dalje se razvija u aktualnoj postklasičnoj naratologiji. (Peternai Andrić 2019:81)

Kristina Peternai Andrić donosi zaključak kako se pojam pripovijesti ne može *bezrezervno odrediti ili implicitno primijeniti, već je kao i svaki drugi pojam zapravo „prazan označitelj“ u koji se u različitim kontekstima upisuju različita značenja.* (Peternai Andrić 2019:86-87)

Autorica navodi:

Pojam pripovijesti se u hrvatskoj književnoj znanosti od tradicijskog naziva za kratak pripovjedni oblik, u upotrebi pretežito u devetnaestom i prvoj polovici dvadesetog stoljeća, prometnuo u središnji pojam suvremene naratologije, probivši okvire filologije i (ponajprije zahvaljujući ekspanziji istraživanja vezanih za tvorbu pojedinačnih i kolektivnih identiteta) zauzeo poziciju jednoga od središnjih pojmova u humanističkim znanostima uopće. (2019:87)

Za potrebe ovog rada koristit će se drugi pristup, dakle pripovijest kao sinonim za pripovjedni tekst ili priču. Prema tome, vampirska pripovijest je pripovjedni tekst ili priča s glavnim motivom vampira. Peternai Andrić navodi kako su pripovijesti o *vampirima i danas žive, možda čak više nego ranije, razvijaju se i u njih ulaze novi elementi.* Više o tome u sljedećem poglavlju. (Peternai Andrić 2011:48)

5. Elementi vampirske pripovijesti u *Vampiru* Borisa Perića

Kristina Peternai Andrić piše kako *vampirske pripovijesti ne slijede strogu formu*, kao na primjer kriminalistički roman, već pronalazimo uglavnom *prepoznatljive motive koji se u njima javljaju*. (Peternai Andrić 2011:145-153) U sljedećim odlomcima rada biti će opisani motivi koje pronalazimo u romanu *Vampir* Borisa Perića. *Vampir* je prozvan prvim hrvatskim suvremenim romanom vampirske tematike. Iako se spominje i Jure Grando kao *posljednji hrvatski vampir*, Perić zapravo koristi metaforu vampira kako bi prikazao stanje društva koje je palo na (ne)moralno dno. Pravi vampiri današnjeg društva su *povampireni* političari, liječnici koji zlorabljaju svoj položaj u svrhu osobnog napretka, ratovi koje nikako da se ostavi u prošlosti i ostale strašne pojave s kojima se suvremeno društvo svakodnevno susreće.

Prvi element vampirske pripovijesti u *Vampiru* je tematiziranje vampira, što je jasno već iz samog naslova koji ukazuje na to da se radnja djela odvija oko vampirizma. Radnja započinje kada protagonist romana Zlatko Wagner u novinama pročita dva naizgled nepovezana članka, prvi o poremećenom fanatiku koji će tužiti Wagnera zbog neobjavlivanja njegovog rukopisa, drugi o vampiru koji je po Zagrebu razvijao izloge. Wagnera je priča o vampiru odmah zainteresirala, do te mjere da se kasnije upleo u priču i više nego što je htio.

Slijedi neizostavan motiv svake vampirske priče – krv. Upravo krv bila je predmet istraživanja dvaju liječnika, Kraljevića i Bjelinskog, koji su pokušavali otkriti uzrok bolesti mnogih likova u romanu (kasnije će se uspostaviti da je to klinički vampirizam). Krv je u vampirskim pripovijestima najčešće povezana s ugrizom vampira. Wagner je nakon vruće noći provedene s Alice na sebi uočio krvavu ranu:

Kad sam se malčice pribrao, detaljno sam pregledao tu neobičnu ranu. Djelovala mi je zabrinjavajuće, onako otvorena i krvava, ali nikako nije mogla biti prouzrokovana metkom. Ne, to se ipak vidjelo na prvi pogled, tragovi oštih zuba još su se mogli nazrijeti na izderanoj koži: bio je to sasvim sigurno ugriz. Iznenadan val mučnine natjera me da povratim. Na površini rane pojavila se neka bjelkasta pjena, kao da mi je krv upravo proključala. (Perić 2006:283)

Vampirizmu se oduvijek pokušalo dati neko racionalno objašnjenje (najčešće bolestima), pa tako i u ovom romanu postoje likovi čija je uloga razjasniti nesvakidašnje i *vampirsko*

ponašanje običnih ljudi. Velimir Kraljević svoje dragocjeno istraživanje o vampirima u Zagrebu temelji na kliničkom vampirizmu, točnije Renfieldovom sindromu (*u psihološkoj literaturi nazvano po R.M. Renfieldu, liku iz romana Drakula Brama Stokera*). (Perić 2006:35) Saznanja o tom sindromu objasnio je i Wagneru, s obzirom na to da su dijelili zanimanje za cijelu priču:

R. sindrom očituje se u četiri etape: 1.) kao trauma ili kritički incident u djetinjstvu, uslijed kojih pacijent otkriva privlačnost ili, nakon puberteta, seksualno uzbuđenje izazvano krvlju; 2.) kao „autovampirizam“, uživanje vlastite krvi (autohematophagia); 3.) kao uživanje životinjske krvi (zoophagia); 4.) kao „stvarni vampirizam“, kod kojeg pacijent žudi za uživanjem ljudske krvi, krade je iz medicinskih ustanova ili čini serijska ubojstva. Prisila da se konzumira krv gotovo uvijek sadrži snažno izraženu seksualnu komponentu. Osobe oboljele od R. sindroma primarno su muškog spola. (Perić 2006:35)

Uz vampire je kao popratna pojava oduvijek dolazio i strah. Glavnog lika u *Vampiru* strah je pratio u stopu, što zbog onoga što je bio svjestan da se događa nešto neprirodno, što zbog nepredvidive budućnosti: *Možda prvi put u životu bojao sam se bliskog zalaska sunca. Bojao sam se, da budem sasvim iskren, nečeg bezimenog i nevidljivog u zraku zagrebačke noći, što će me zgrabiti i daviti, čega ću biti svjestan samo ja, dok će se svjetina oko mene priglušljivo smijati i zbijati svoje šale kao da se baš ništa ne događa.* (Perić 2006:84)

Na psihu likova djelovalo je i okruženje. Tipičan motiv vampirskih pripovijesti su jezivi krajolici koji noću odišu nemirom i strahom, a najčešće je to groblje:

Iako je čitav kraj od jutra plivao u nekoj vrsti izmaglice, u bojama stabala i grobova sad se jasno nazirala nijansa bliskog sutona. Mliječno bijelo nebo uhvatilo je dašak ranog rumenila, zasjavši mutno nad mrkim šumama Drage. Na prvi pogled groblje je djelovalo sablasno prazno. Kad sam zaobišao staru zidanu kapelicu i krenuo prema mjestu na kojem su stajali ostaci razbijenih ploča, ustanovio sam, međutim, da na groblju ipak nisam sam. (Perić 2006:132)

Jezivosti krajolika pridonosile su i životinje koje su u legendama bile povezivane s vampirima. Zlatka Wagnera kroz pustolovinu su pratile upravo te životinje, dakle mačke, šišmiši, pa čak i leptir s mrtvačkom glavom koji se veže uz smrt. Osim toga, tajnovita djevojka Alice spominje povezanost s njima: *Vidjela sam ih mnogo (...) To su moji prijatelji. Leptiri, šišmiši, poneki vuk, koji bi prizvan mojom pjesmom noću dolutao iz šume.* (Perić 2006:279)

Još jedan element vampirskih pripovijesti u romanu je radnja prožeta nesvakidašnjim i natprirodnim događajima. Jedan od njih dogodio se Wagneru u autobusu za Istru, kada je kraj njega sjela tajnovita putnica:

Nisam znao odakle se stvorilo, ali to bajkovito biće putničkog polusna i narančastih tunelskih sjena odjednom je sjedilo na ispražnjenom sjedalu do moga. Gledao sam je u nevjerici, svjestan da je u čitavom autobusu u tom trenutku mogu vidjeti jedino ja. Njeno lice nije bilo ni skriveno ni nevidljivo, ali izraz mu je bio toliko stran da ni jači karakteri od mene ne bi izdržali duži pogled u njene oči. Njene kretnje bile su mirne, a opet i pune nekog čudnog nemira, čitavom pojavom djelovala je kao da nekamo žuri, ali i da se ne može pomaknuti s mjesta dok ja ne kažem pravu riječ i oslobodim je nečega o čemu nemam ni najmanjeg pojma. Sve vrijeme govorila mi je nešto, od čega nisam upamtio ni riječi, iako je davalo savršen smisao. Bila je to, povjerovat ću kasnije, dobrodošlica u Istru. Dobrodošlica moje vlastite izmrcvarene svijesti. (Perić 2006:118)

Natprirodni događaji vežu se uz nejasnu granicu jave i sna. Wagner u nekim trenucima više nije bio siguran može li razlikovati to dvoje pa se jednostavno prepustio:

Oko mene topilo se vrijeme, žudnja je stapala čudesne oblike u još čudesnije prizore, niz crne zidove nepoznatih dvorana cijedila se krv, prelijevajući se poput nektara iz mojih usta u njena, crni anđeli lepršali su oko naših usplamtjelih tijela, vodeći brod te bolesne ljubavi sigurno u mramornu luku samrtna sladostrašća. Svejedno, nisam imao razloga žaliti, jer još dublje, vjerovao sam, ionako nisam mogao pasti. (Perić 2006:281)

Isto tako, više nije znao vjeruje li da je Jure Grando legenda ili je zapravo postao dio njegove stvarnosti:

Iako nisam vidio Granda, količina straha koju mi je njegova prisutnost utjerala u kosti bila je dovoljna da nikad više ne posumnjam u postojanje vampira. Jama, magla, ponor, noć i te uklete prazne zidine... sve što me je okruživalo, kao da se iznenada urotilo protiv mene, protkano do u posljednji sićušni detalj njegovim demonskim smijehom na račun moje tobože razumne sumnjičavosti. (Perić 2006:161)

U mnogim vampirskim pripovijestima *pitanje identiteta često je problematično i rijetko se sa sigurnošću može znati "tko je tko"*. (Paternai Andrić 2011:145-153) U nekim dijelovima romana, Wagner kao da predosjeća da se i s njim nešto čudno događa:

Što sam se više približavao odredištu, u ustima sam sve jasnije osjećao meni već dobro poznat metalni okus krvi. Kamo li je samo bio nestao i odakle se ponovno stvorio, taj opaki vjesnik nemira, kojem nisam znao odrediti uzrok? (...) Nisam si to želio tek tako priznati, no učinilo mi se da netko nevidljiv na neobjašnjiv način siše iz mog tkiva. Ili se možda iza svega trebala kriti neka vrsta upozorenja? (Perić 2006:95)

Na samom kraju romana postaje jasno da je Wagner postao vampir nakon noći provedene s Alice, nakon njenog ugriza. Govori: *Kako li je samo jezivo imati vremena. (...) Za mene više nema zagonetke, to je ono prokleta. (...) San o zrcalu i san o križu. Io sono Jure Grando. Vječnost ipak traje najduže...* (Perić 2006:291)

Vampirske pripovijesti ponekad su služile i kao kritika društvu određenog vremena. Upravo kroz roman *Vampir*, Boris Perić je kroz metaforu vampira u suvremenu hrvatsku književnost vampirske tematike progurao kritiku licemjernom i zlom društvu: *Vampiri postoje, ponovio sam, zastao kraj Arkada na ulazu u stari dio groblja. Ali oni žive u sumraku uma, u ponorima duše i sveprisutnom rasapu ćudoređa, čiji su se imperativi u Hrvatskoj od pamtivijeka poštovali tek kao jeftin alibi za zlobu i licemjerje.* (Perić 2006:247)

6. Zaključak

Cilj ovog rada bio je prikazati elemente vampirske pripovijesti u književnosti Borisa Perića. Kao književni predložak za analizu je poslužio roman *Vampir*. Nakon uvoda je u poglavlju „Mit o vampirima“ objašnjena okolnost nastanka mita, njegovo porijeklo i razvoj tradicije. U dijelu u kojemu se definira pojam vampira navedeni su razni nazivi, a svaki od tih naziva vezan je uz različitu kulturu i njene običaje i narodna vjerovanja. Ne postoji definicija koja bi mogla biti primjenjiva u svakoj kulturi, ali vampiri mogu biti opisani zajedničkim elementima. Mnogi stručnjaci iz raznih područja (povijest, filozofija, religija itd.) pokušali su odgovoriti na pitanje o transformaciji čovjeka u vampira. Dva su glavna vjerovanja, jedno govori o tome da je vampir demon koji je zauzeo tijelo pokojnika, a drugo da se radi o duši koja nije uspjela prijeći na onaj svijet. Nadalje, krajolici u vampirskim pričama su najčešće seosko groblje, napuštena crkva, šuma, planine i stari ruševni dvorci, dakle udaljena i osamljena mjesta. Poglavlje o vampirima u književnosti prati razvoj lika vampira. Važnu ulogu u popularizaciji vampira dakako je imao Stokerov roman *Drakula*, na kojem je utemeljeno mnogo suvremenih vampirskih priča i o kojem je snimljeno mnogo filmova. Vampiri su i danas dio popularne kulture upravo zbog zbog književnosti i filma. Vampirske pripovijesti održale su se kroz povijest zbog svojih univerzalnih motiva koji su prilagodljivi svakom vremenu. Većina tih motiva pronalazi se u romanu *Vampir* Borisa Perića, što je i navedeno u glavnom dijelu rada. Glavni motiv svakako je tematiziranje vampirizma, a osim njega važno je sljedeće: simbol krvi, strah i smrt, klinički vampirizam, jeziv krajolik, nejasna granica jave i sna, natprirodni događaji i identitet. Jedna od najvažnijih značajki ovog romana je upravo korištenje vampira kao alegoriju za nemoralno i licemjerno suvremeno društvo, što je već viđeno u vampirskim pripovijestima, ali je ovim romanom uvedeno u hrvatsku književnost.

7. Popis literature

1. Barešin, Sandra (2015.), „Vampiri u popularnoj i pučkoj kulturi“, *Ethnologica Dalmatica* 23 (1), str. 5–14.
2. Bartlett, Wayne i Idriceanu, Flavia (2006.), *Legende o krvi*. Zagreb: Naklada Ljevak.
3. Hesse, Herman (2007.), *Priče o vješticama i sablastima iz Rajnskog antiquariusa*. Zagreb: Zoro.
4. Iveta Rajković, Marijeta i Iveta, Vladimir (2017.), *Oni koji noću ustaju iz groba: Vampiri od lokalnih priča do popularne kulture*. Zagreb: Srednja Europa.
5. Lecoteux, Claude (2013.), *Povijest vampira: autopsija mita*. Zagreb: TIM press.
6. Lukić, Marko i Matek, Ljubica (2011.), “Vampir u popularnoj kulturi: od smrtonosnog negativca do junaka ljubavne priče”. *Književna smotra*, br. 161-162 (3-4), str. 135–143.
7. Perić, Boris (2006.), *Vampir*. Zagreb: Naklada Ljevak.
8. Perić, Boris i Pletenac, Tomislav (2008.), *Fantastična bića Istre i Kvarnera*. Zagreb: Vuković i Runjić.
9. Perić, Boris i Pletenac, Tomislav (2015.), *Vampirski mit u književnosti i na filmu*. Zagreb: TIM press.
10. Peternai Andrić, Kristina (2017). “Pojam pripovijesti u književnoj teoriji”. *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Vrsta ili žanr. Zbornik radova s XIX. međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 29. do 30. rujna 2016. godine u Splitu*, ur. Vinka Glunčić-Bužančić i Kristina Grgić, Split – Zagreb, Književni krug Split –

Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, str. 38-46.

11. Peternai Andrić, Kristina (2011.), „Parodija vampirske pripovijesti kao kritika popularne kulture“. *Književna smotra*, br. 161/162 (3-4), str. 145-153.

12. Peternai Andrić, Kristina (2019.), *Pripovijedanje, identitet, invaliditet*. Zagreb: Meandarmedia.

13. Schneeweis, Edmund (2005.), *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

14. Vučković, Dijana i Pajović-Dujović, Ljiljana (2016.), „Vampirski ples sa smrću i njegove metamorfoze u literaturi“. *Književna smotra* br. 182 (4), str. 3–15.